



THE ACTUAL PROBLEMS OF FILOLOGY

MATERIALS
of the international scientific
conference



Academy of Sciences

Dr. Bogdanov

THE ACTUAL PROBLEMS OF FILOLOGY

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
ФАРҒОНА ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ
ТИЛШУНОСЛИК КАФЕДРАСИ**

**МИНИСТЕРСТВО ВЫСШЕГО И СРЕДНЕГО СПЕЦИАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ
РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН
ФЕРГАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
КАФЕДРА ЯЗЫКОЗНАНИЯ**

**MINISTRY OF HIGHER AND SECONDARY SPECIALIZED EDUCATION OF THE
REPUBLIC OF UZBEKISTAN
FERGHANA STATE UNIVERSITY
CHAIR OF LINGUSTICS**

**Фарғона давлат университети доценти,
ф. ф. н. Ходжалиев Исмоил Толиповичнинг
60йиллик юбилейи муносабати билан ўтказилган**

**«ФИЛОЛОГИЯНИНГ ДОЛЗАРЬ МУАММОЛАРИ»
МАВЗУСИДАГИ
ХАЛҚАРО ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ИНТЕРНЕТ АНЖУМАН
МАТЕРИАЛЛАРИ**

I

ТИЛШУНОСЛИКНИНГ ДОЛЗАРЬ МАСАЛАЛАРИ

МАТЕРИАЛЫ
международной научной
интернет конференции
**“АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ
ФИЛОЛОГИИ”**
Фергана – 29 апреля 2020 года

MATERIALS
of the international scientific
internet conference
**“THE ACTUAL PROBLEMS OF
FILOLOGY”**
Ferghana city, April 29, 2020

ФАРҒОНА – 2020 йил 29 апрель

³Günther Drosdowski DUDEN- Deutsches Universalwörterbuch 2., völlig neu bearbeitete und stark erweiterte Auflage. Mannheim-1989

⁴А.Мадвалиев таҳрири остида. Ўзбек тилининг изоҳли луғати Тошкент нашри -81 б.

ЎЗБЕК МИЛЛИЙ ХАРАКТЕРИДА НОН КОНЦЕПТИ

Абдуллаева Роҳила Юсуфжон қизи.

Наманган давлат университети

Бугунги лингвокультурологик тадқиқотларнинг асосий вазифаларидан бири – миллий концепт масаласини таҳлил қилишдан иборат. Бу борада тилшунослик ўзига хос ютуқларга эришди ва айни вақтда олинган натижалар камчиликлардан ҳоли эмас. Концепт таҳлилининг ўзига хос жиҳати шундан иборатки, турли лисоний манзараларда айни тушунчага тенг келадиган лисоний бирлик воқеланганда ташқи омиллар таъсирида ўзгаришга учрайди. Кўп ҳолларда ушбу таъсир диний дунёқараш омилидан иборат бўлиб, предмет ҳиссий – эмоциональ тарзда қабул қилинади. Жамиятда предметга бўлган муносабатни ҳам айни ёндашув белгилайди. Ўзбек тилида ҳам ушбу жараёнга мисол бўладиган турли концептлар мавжуд. Хусусан, нон концепти ҳам шулар жумласидандир. Ўзбек миллий маданиятида нон тушунчаси озиқ – овқат, бирламчи истеъмолга тайёр маҳсулот маъноларидан ташқари ҳиссий – эмоциональ ҳодиса сифатида ҳам қабул қилинади. Ушбу ҳиссий қабулнинг диний ва тарихий илдизлари мавжуд. Саҳиҳ манбаларга кўра Ер юзига бадарға қилинган Одам а.с. ва Момо Ҳавонинг илк емиши нон бўлган. Жаброил а.с. томонидан уларга келтирилган илк неъмат нон ва ўргатилган илк касб бўғдойдан нон тайёрлаш бўлган. Инсоният бошида тушган даҳшатли очарчилик ва урушларнинг барчасида нон инсонлар ҳаётини сақлаб қолган. Хусусан, иккинчи жаҳон уруши фронторти қатнашчиларининг асосий озуқа манбаи нон бўлган. Ўзбек миллий маросимларининг деярли барчасида нон иштирок этади. Нон тури ва сони маросимнинг кайфияти ва мазмунидан келиб чиқади. Ўзбек тилининг изоҳли луғатида келтирилган қуйидаги таърифлар асосида ўзбек лисоний манзарасида нон концептининг тутган ўрни хусусида фикр юритамиз. **НОН** [ф. — нон; озиқ-овқат] 1 Хаширдан тайёрланиб, тандир, ўчок, това ва ш.к. да пишириладиган егулик. *Бугдой нон. Зогора нон. Ширмой нон. Бўлка нон. ит[Кампир] Нон ясаб бўлгунча, тандир қизиди. Кейин бир чеккадан ёндим.* Ойбек, Танланган асарлар.[1,57.] Сўзнинг бирламчи маъноси тайёр егулик, истеъмол маҳсулотини англатади. Ушбу маъно нон маҳсулоти билан таниш бўлган ҳар қандай тил эгаси лисоний манзарасидан фарқ қилмайди. Ноннинг ушбу маъноси бошқа тиллар лисоний манзарасидан фарқ қилмайди.

2 Умуман, егулик-ичгулик, яшаш, тирикчилик учун зарур нарса. -*Матқовул ака, мен нон топармиканман, деб қорин гамида мактаб очганим йўқ, — деди у. [Ғуломжон] босиги билан.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.[1,57.] Сўзнинг иккинчи маъносида нон сўзининг маъноси кенгайиб, бир турдаги егулик маъносидан

THE ACTUAL PROBLEMS OF FILOLOGY

катталашиб, ҳар қандай егулик — озуқа, таом, рўзгор, яшаш учун керакли барча нарсалар, маҳсулот, маблағ маъносини беради.

Нон гадои Нонга зор, камбағал-қашшоқ. *У ё ўз-ўзини ўлдирарди, ё хизматкор йигит билан бир юртга қочиб, камбағалликда, нон гадои бўлиб яшарди.* Ойбек, Танланган асарлар. Ушбу ибора камбағалликнинг энг қуйи даражасини кўрсатиб, нон учун ҳам маблағ топа олмаслик, қашшоқликнинг энг оғир шаклини ифодалайди. Чунки нон кенг истеъмолдаги маҳсулот бўлганлиги сабаб, унинг нархи барча тинчлик даврларида арзон бўлган. **Нон емоқ** Бирор нарсадан фойдаланиб тирикчилик ўтказмоқ, кун кечирмоқ, бирон касб ёки фаолият ортидан яшамок. *Доим ҳовли, ер жанжалидан нон еб юрадиган бир элликбоши, афандининг йўлини тўсиб, кўрган тушини айтиб берди.* «Латифалар». [1,57.] Ушбу ибора касб — машғулот маъносини ифодалайди. Ушбу луғат мақоласида нон концептининг асосий маъно кўрсаткичларидан бири — касб маъноси англашилган. **Нон синдириш** (ёки **ушатиш**) этн. Никоҳ тўйи маросимларининг бир қисми: қиз томон, яъни унинг ота-оналари совчи юборган томонга ўз розилигини бергач, совчилар келтирган дастурхон очилиб, шу розилик белгиси сифатида нон синдирилиши ва тўй билан боғлиқ масалаларнинг белгиланиши, ҳал қилиниши. [1,57.] Ўзбек миллий маросимларининг деярли барчасида нон иштирок этади. Нон шакли ва сони маросим мазмунидан келиб чиққан ҳолда белгиланади. **Нони бутун** Тирикчилик, яшаш учун зарур нарсалари бут, муҳайё, ҳеч нарсадан камчилиги йўқ, бекам-кўст, тўқис. *Сартарош у дунё, бу дунё хор бўлмайди. Ҳамма вақт нони бутун [деди кампир Шодига].* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. [1,57.] Нони бутун ибораси яшаш учун етарли бўлган маблағ жамғара оладиган, иқтисодий ҳолати мувозанатда бўлган, муаяян касбга эга, айрим контекстларда пулдор инсонни ифодалайди. **Нони яримта** Бирор шерик ёки рақобатчи туфайли топиш-тутиши камайган, етишмай қолган, аввалдан мавжуд бўлган даромадидининг маълум қисмидан айрилган инсон. *Нима, Қобилов келиб, нонимиз яримта бўлиб қолдимиз, аксинча, қўлни-қўлга бериб шиласангиз, битта нонингиз иккита бўлади.* С. Маҳкамов, Шогирд. [1,57.] **Нонини туя қилмоқ** Бировга тегишли ҳақнинг маълум қисмини олмоқ, ўзлаштирмоқ. *"Бўшанглик қилсам, нонимни туя қилиб беришлари аниқ", — ўйлади Йўлчи.* Ойбек, Танланган асарлар. [1,57]

Нон — намак [1,58] тушунчаси макон ва замон билан боғлиқ кенг қамровли тушунча. Намак сўзи ўзбек тилига форс тилидан ўзлашган бўлиб, туз маъносини англатади. Ушбу тушунча егулик маъносидан ташқари макон маъносини ҳам билдиради. Нон намак меҳмондорчилик, биргаликда овқатланиш, ўз бағрига қабул қилиш маъносини ифодалайди. Ўзбек миллий маданиятида нон намак бўлган киши қадрдон, дўст, улфат кишини ифодалайди.

Нонкўр [1,58] сўзи ҳам нон сўзининг иккиламчи маъноси асосида пайдо бўлган. Сўзни маъноли қисмларга ажратадиган бўлсак, нон+кўр, нон кўр қиладиган, нон кўр қилишига лойиқ маъносини беради. Инсоннинг бирламчи

THE ACTUAL PROBLEMS OF FILOLOGY

эҳтиёжи – нон билан таъминлаган (нон билан таъминлаш кенг маънода қўлланилиб, иш билан таъминлаш, турар жой билан таъминлаш, ғамхўрлик кўрсатишдан ва умуман ёрдам кўрсатишдан иборат бўлиши мумкин.), унга меҳрибонлик кўрсатган инсонга нисбатан ёмонлик қилиш, панд беришни ифодалайди.

Ноннинг муқаддаслиги сабабли қасам ва қарғишларда ҳам фаол қўлланилади. Хусусан, нон уриши хусусидаги қарғиш ва қасам бунинг ёрқин мисолидир.

Хулоса ўрнида шуни айтишимиз мумкинки, ўзбек миллий лисоний манзарасида нон концепти инсон эҳтиёжини қондирувчи тайёр маҳсулот маъносидан ташқари ҳиссий – эмоциональ тарзда қабул қилинади. Нон концепти илоҳий, муқаддас предмет сифатида қабул қилинди. Ўзбек миллий маданиятида нон концепти истеъмол учун, яшаш учун зарурий барча нарсалар мажмуаси, касб – кор, фаолият, оила боқиш ва даромад келтириш учун хизмат қиладиган фаолият, маросимнинг асосий қисми маънолари билан боғланади. Нон- намак тушунчаси турли халқлар маданиятида мавжуд тушунча бўлиб, маҳсулот маъносидан ташқари замон ва макон маъносини акс эттиради. Ушбу тушунча орқали меҳмондўстлик маъноси англашилади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. III жилд. Ўзбекистон миллий энциклопедияси Давлат илмий нашриёти. – Т, 2006. –Б. 57, 58.
- 2.

TURKIY TILDA KASALLIK NOMINI BILDIRUVCHI SO‘ZLARNING SEMANTIK XUSUSIYATLARI

Dilnoza Ro‘zimatova
O‘zMU magistarnti

Turli tillarda tibbiyotga oid terminlar, asosan, lotin tilidagi so‘zlar orqali beriladi. Lekin ushbu sohaga oid adabiyotlarni ko‘zdan kechirar ekanmiz, lotin yoki boshqa tillardan o‘zlashgan terminlar Ibn Sino, Mahmud Koshg‘ariyning “Devoni lug‘otit turk” asarida keltirib o‘tilganligiga guvoh bo‘lishimiz mumkin. Xalqimiz terminlarni nomlashda o‘z dunyoqarashiga, kuzatishlariga asosida qilingan xulosalarga tayangan. O‘zbek tilidagi kasallik nomini bildiruvchi so‘zlarni atashda toplardan unumli foydalangan. Tibbiyot insoniyat jamiyati bilan birgalikda taraqqiy etgan. Ba‘zi terminlarning ma‘nosini tushunish uchun antik xalqlarning turmush tarzi va hayotini tasavvur qilish lozim, chunki birmuncha tibbiyot terminlari qadimgi kishilar atrofida bino qismlari, hayvon, asbob-uskuna va boshqa predmetlarning nomlaridan kelib chiqqan. Har bir kasallik nomi ma‘lum obyektiv sabab ta‘sirida yuzaga kelgan; uning paydo bo‘lishi va ko‘rinishi yuzasidan chuqur kuzatishlar olib borilgan, o‘ziga xos darak